

KUML 19
85

KUML 19 85

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

OMSLAG: Kam fra Aarhus Katedralskole

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjerum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1984 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288 046 5

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>Poul Kjærum: Karl Kersten. Worsaae-Medaillen</i>	6
Karl Kersten. The Worsaae-Medal	8
<i>H. Hellmuth Andersen: Hedenske danske kongegrave og deres historiske baggrund</i>	11
Graves of pre-Christian Danish monarchs and their historical background	29
<i>H. H. Andersen og H. J. Madsen: Byudgravning ved Århus Katedralskole</i>	35
Die Domschule in Århus. Eine Stadtkerngrabung	91
<i>H. H. Andersen og H. J. Madsen: Udgravninger i det gamle Vest-Århus</i>	97
Ausgrabungen im alten West-Århus	109
<i>Stig Jensen: Et grubehus fra Darum. Bidrag til keramikudviklingen gennem</i> <i>6. årh. e.Kr.</i>	111
A pit-house from Darum. A contribution to the study of pottery development through the 6th Century AD	120
<i>Bodil Lewis: Overbygård og Nørre Fjand. En analyse af nogle jernalderlandsbyers</i> <i>tilliggender og økonomi</i>	123
Overbygård and Nørre Fjand	160
<i>Erik Westerby: Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet</i>	164
The Finding of Denmark's oldest Stone-Age settlement	185
<i>Niels Abrahamsen og Sæbjørg W. Nordeide: Magnetiske undersøgelser af</i> <i>en middelalderteglovn fra Tønsberg, Norge</i>	187
Archaeomagnetic dating of a Medieval brick kiln from Tønsberg, Norway	197
<i>Register, Kuml 1951-1980. Udarbejdet af Mette Thousgaard Petersen</i>	201
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1985</i>	269

Udgravninger i det gamle Vest-Århus

Af H. H. Andersen og H. J. Madsen

I en næsten 500 m lang akse, fra Badstuegade 1 b til Vestergade 51, foretog forfatterne i 1970'erne en række arkæologiske sonderinger (fig. 1, A-G), med det formål at vinde indblik i de oprindelige, topografiske forhold her og i de derværende aflejringers tykkelse og tidsstilling. Vi befinder os i denne akse i det vestlige forland til vikingetidens og middelalderens borgby, og for disse ældre perioders vedkommende er det især kirkelige bygningsmindesmærker, der danner basis for vor viden om bydelens tidlige historie. I nyere tid kom Vestergade også til at spille en fremtrædende rolle i byens verdslige udvikling.

Placeringen af udgravningsstederne var bestemt af kommunale anlægsarbejder og saneringer m.m. I nogle tilfælde indskrænkede vi os til et snit, etableret med maskinkraft, i andre tilfælde gennemførtes en undersøgelse af lagene med sædvanlig arkæologisk metode. Badstuegade, Nicolaigården, Ådalen (dvs. området bag Nicolaigården), og Vestergade 26-34 gravedes af forfatterne i fællesskab, Vestergade 23 og Frue kirkeplads af H. J. Madsen og Vestergade 51 af H. H. Andersen.

Badstuegade 1 b

Undersøgelsen foregik 21.-23.4.1976 i gården til ejendommen, blot en snes meter uden for byvolden (fig. 2). Den havde form af en $8\frac{1}{2}$ m lang og godt 2 m bred søgegrøft, der gravedes maskinelt, hvorfor fundudbyttet er ringe.

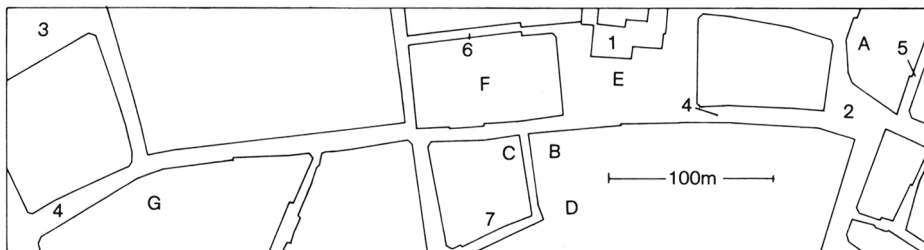
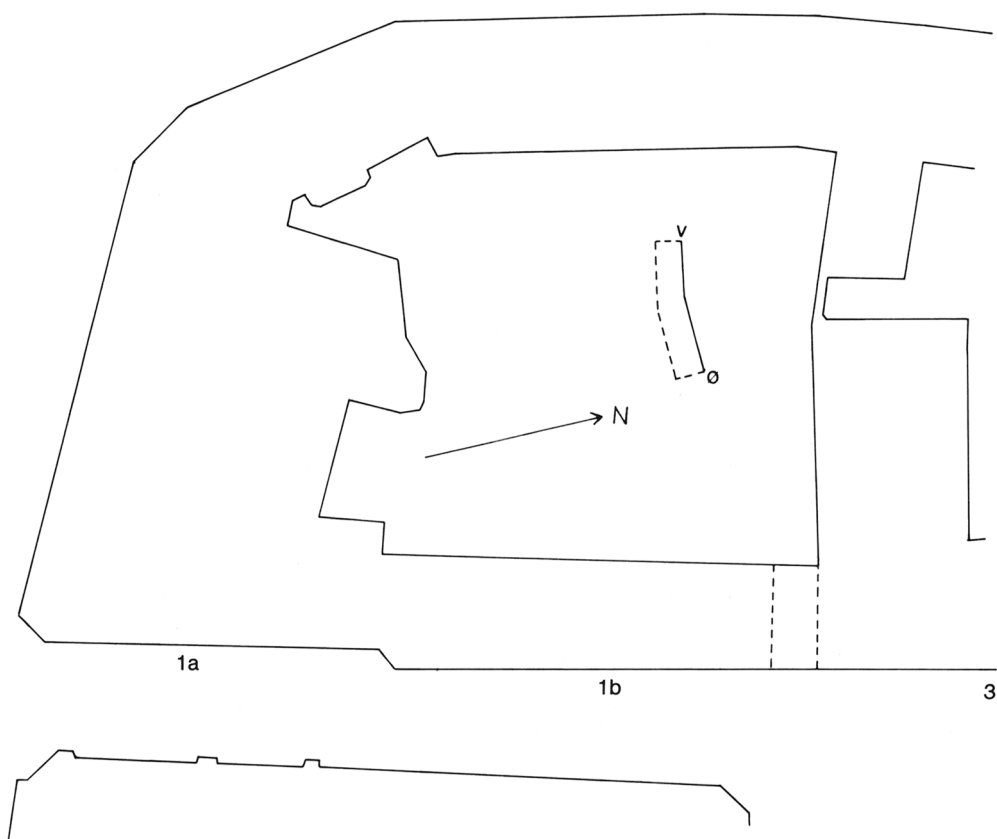

Fig. 1: Vestergadekvarteret. Nord opad. 1 Frue kirke, 2 Lille Torv, 3 Vesterbro Torv, 4 Vestergade, 5 Badstuegade, 6 Nygade, 7 Møllestien. 6 og 7 viser ældre byggetilstand. Udgravningssteder: A Badstuegade 1 b, B, Nicolaigården, C Vestergade 23, D Ådalen, E Frue kirkeplads, F Vestergade 26-34, G Vestergade 51.

Stadtviertel um »Vestergade«. 1-7: Strassennamen wie oben, bei 6 und 7 älterer Bauzustand. A-G: Grabungsstellen wie oben.

Lagene over undergrunden i kote ca. 1.70 havde en samlet mægtighed på ca. 1½ m, og snittet viste følgende hovedtræk: Den ældste aktivitet er repræsenteret ved nedgravninger, c-d, i undergrunden, a, og de indeholdt enkelte lerkarskår, vistnok alle højmiddelalderlige. Det overlejrende lag, b, må tolkes som en oprindelig overflade med karakter af pløjelag. Denne flade må antages at have henligget åben endnu i højmiddelalder, idet teglførekomster og et enkelt glaseret lerkarskår af middelalderlig type angiver en terminus post quem for dannelsen af det derpå følgende, kraftige lag e, en mosepræget horisont, der afspejler en forsumpning af området, der bedst er forståelig som resultat af en kunstig vandopstemning i nærheden.

Først oven på denne mosehorisont melder sig egentlige bebyggelsesaflejringer, lagene f-s, bl.a. med en større brolagt flade, diverse planeringslag og lodretstående tømmer, hvorover igen andre, senere bebyggelses- og brandlag er aflejret.

At dømme efter et lerkarskår af en stjertpote fundet over den nævnte brolægning skal stedets egentlige bebyggelse næppe tænkes påbegyndt før end sent i middelalderen, ja, måske først i nyere tid.

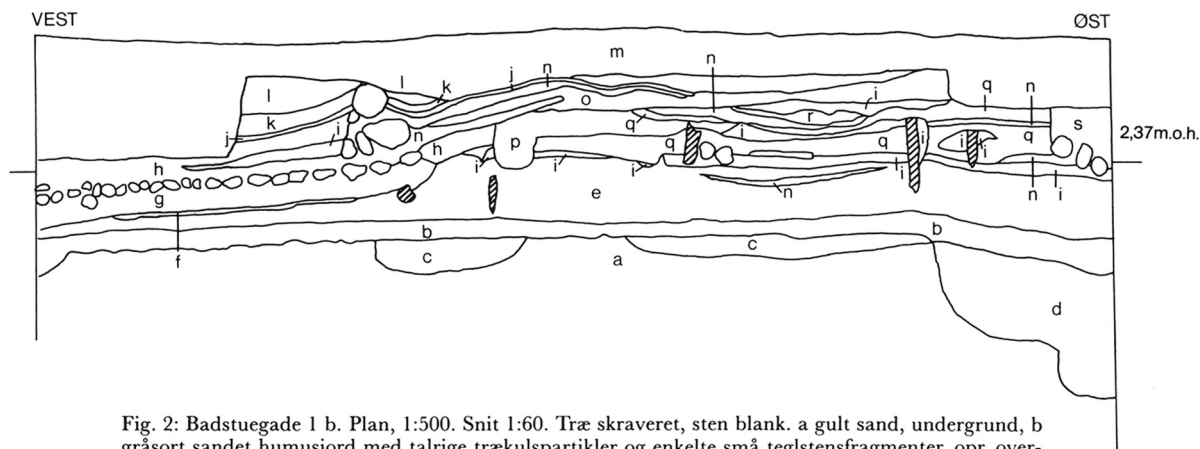

Fig. 2: Badstuegade 1 b. Plan, 1:500. Snit 1:60. Træ skraveret, sten blank. a gult sand, undergrund, b gråsort sandet humusjord med talrige trækulspartikler og enkelte små teglstensfragmenter, opr. overflade med karakter af pløjelag, c-d brungråt sand, e mørkebrun tørveagtig gyttje med enkelte teglstensfragmenter og knogler, f gråt sand, g mørk gråbrun, leret gyttje med sand, h mørkt brungråt ler, i grågult sand, mange loci, j trækul, k brandlag, l mørk brungrå, leret jord, m brokkelag, n grøngult ler, mange loci, o mørkt brungråt, gyttjeagtigt ler, p brungråt smuldrende ler, q brunlig gyttje eller gødningslag, mange loci, r mørkt brungråt humøst sand, s grågult, heterogent ler.

Badstuegade 1 b. Lage, 1:500. Schnitt 1:60. Holz schraffiert. Stein ohne Schraffur. a gelber Sand, gewachsener Boden, b grauschwarzer sandiger Humus mit vielen Holzkohlenpartikeln und vereinzelt kleinen Ziegelfragmenten, ursprüngliche Oberfläche, vielleicht unter Pflug gewesen, c-d braungrauer Sand, e dunkelbrauner torfiger Gytjtja mit vereinzelt Ziegelfragmenten und Knochen, f grauer Sand, g dunkler, graubrauner, lehmiger Gytjtja mit Sand, h dunkler, braungrauer Lehm, i graugelber Sand, viele loci, j Holzkohle, k Brandschicht, m dunkler braungrauer Lehm, m Brocken n grünelber Lehm, viele loci, o dunkler braungrauer Lehm mit Gytjtja, p braungrauer krümeliger Lehm, q brauner Gytjtja oder Dung, viele loci, r dunkler braungrauer humoser Sand, s graugelber heterogener Lehm.

Nicolaigården

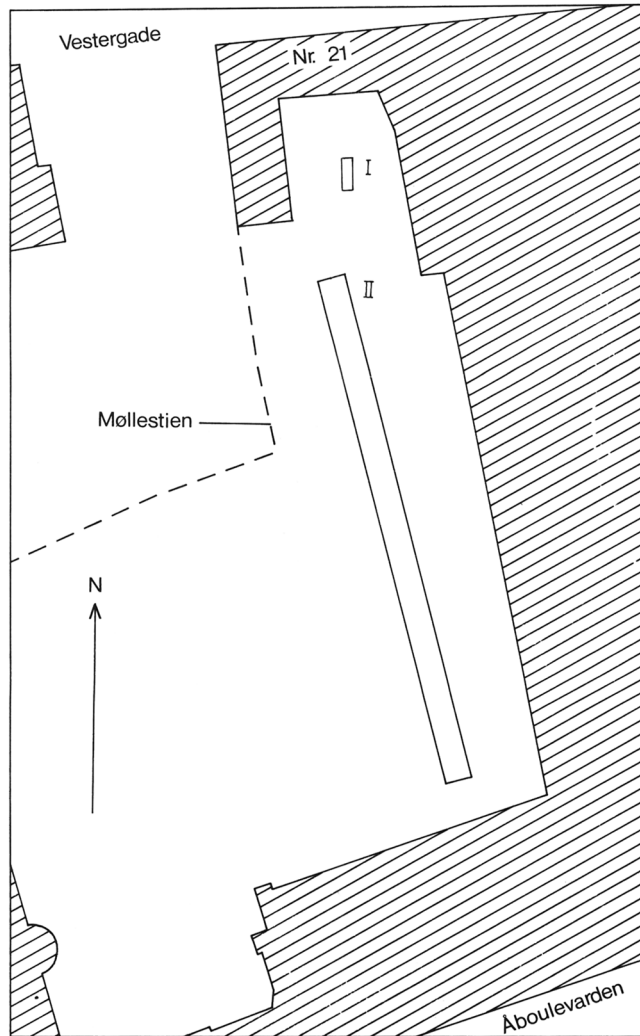
I gården til Vestergade 21, idag kaldet Nicolaigården, udgravedes 8.-16.11.1976 manuelt en søgegrøft på $4 \times 1\frac{1}{2}$ m (fig. 3). Søgegrøften blev tømt ved ca. 10 cm tykke vandrette afgravningslag. Det er ikke skønnet nødvendigt at gengive de mange planopmålinger af den lille undersøgelsesflade, men et snit kan dokumentere lagfølgen (fig. 4).

Det kunne fastslås, at den normale aflejningsmægtighed på stedet var godt $1\frac{1}{2}$ m, idet undergrundskoten fremkom omkring 1,85. Snittets nedre lag består i virkeligheden af fyld i nedgravninger i undergrunden og fortæller derfor billedet. En keramisk analyse af fundets ialt 765 lerkarskår på basis af de i foregående artikel omtalte godstyper I-V tillader en opdeling af lagene i to horisonter, en nedre, beskeden, fra tidlig middelalder, lag i-j, med 139 skår, de fleste af godstype I, og en øvre, eftermiddelalderlig, lag a-h, med 626 skår, næsten alle af godstype II-V.

Til bundhorisonten knytter sig tre utvetydige stolpehuller, et par pælehuller og tre gruber, udelukkende med keramik af godstype I.

Den øvre horisont er kendetegnet af vandrette aflejringer, gennemskåret af gruber og enkelte stolpehuller, samt af brolagte flader og planerende

Fig. 3: Nicolaigården (I) og Ådalen (II). 1:1000.
Grabungsabschnitte I und II: wie oben.

sandlag. Vi har opfattet lagene som en gradvis opfyldning af et gårdsområde bag en gadebebyggelse. Afstanden mellem udgravningsstedet og Vestergade er ca. 17 m.

Blandt fundene indtager keramikken hovedpladsen. I den gamle horisont fandtes 118 skår af godstype I, 19 af godstype II og 2 af godstype III, disse sidste alle øverst i horisonten. Inden for godstype I har 3 skår indadvunget rand, men 7 udadvunget, et med lågfals. Hertil kommer 7 rande af kar af senslavisk karakter med afladet mundingsrand. Ialt 17 skår har omløbende stregornamentik. En særform repræsenteres af et randskår med kort, opstikkende greb. Tidsmæssigt lader dette materiale sig placere i 11.-12. årh., og de tilstedeværende skår af godstype II og III markerer over-

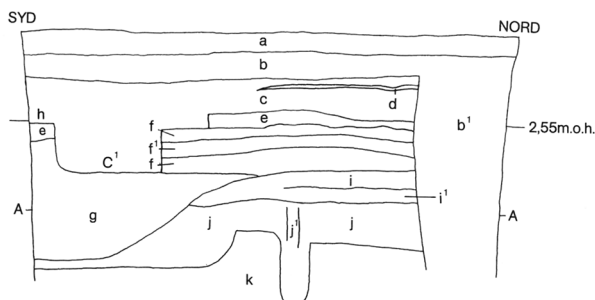

Fig. 4: Nicolaigården. Snit. 1:40. a recent broilægning, b gråsort jord med teglbrokker, b¹ grube, c gråt, humøst sand, c¹ som c, men med mange sten, grube, d gult sand, e gult, let leret sand, f sortgrå humusjord med aske, f¹ som f, men uden aske, g gytjeagtig humusjord med træ, knogler og sten, grube, h rester af broilægning på lag e, udbredt i tilstødende jordvæg, i sortgråt humøst sand med brændte lerrester, i¹ som i, men uden brændte lerrester, j lagdelt, gråt, svagt humøst sand, gruber og stolpehuller i undergrund, j¹ som j, stolpespor, k gult sand, undergrund. Koten A-A angiver normallinje for uforstyrret undergrund.

»Nicolaigården«, Schnitt: a moderne Pflasterung, b grauschwarze Erde mit Ziegelbrocken, b¹ Grube, c grauer humoser sand, c¹ wie c, aber mit vielen Steinen, Grube, d gelber Sand, e gelber, etwas lehmiger Sand, f schwarzgraue humose Erde mit Asche, f¹ wie f, aber ohne Asche, g humose Erde mit Gytja, darin Holz, Knochen und Steine, Grube, h Pflasterung auf der Schicht e, mit weiterer Ausbreitung an der anschließenden Wand, i schwarzgrauer humoser Sand mit verbranntem Lehm, i¹ wie i, aber ohne Lehm, j geschichteter grauer, schwach humoser Sand, Gruben und Pfostenlöcher im gewachsenem Boden, j¹ wie j, Pfosten spur, k gelber Sand, gewachsener Boden. Die Kote A-A bezeichnet die normale Lage des ungestörten gewachsenen Bodens.

gangen til den efterfølgende horisont. Den 110 cm tykke, yngre horisont indeholder udelukkende keramik fra nyere tid. De øvre 70 cm er stærkt forstyrrede, de nedre 40 cm fremtræder renere, idet de væsentlige forstyrrelser her kunne tilgodeses udgravningsmæssigt. Herfra stammer 38 skår af godstype II, sortgods, og 49 af godstype III, glaseret rødgods, men i eftermiddelalderlige varianter. Der er 7 tilfælde af glitning i sortgodset; det glaserede gods udviser 13 skår af stjertpotter og 2 eksempler på hornmaleri. Godstype IV, stentøj, var yderst sjælden, godstype V, fajance endnu ukendt. Derimod forekom 4 kridtpiber. – Aflejringerne må dateres til en ældre del af nyere tid, og kridtpiber viser hen til 17. århundrede.

Fra de øverste 70 cm af horisonten haves 146 skår af godstype II og 361 af godstype III. I sortgodset optræder glitning i relativt samme omfang som i det ovennævnte materiale. Nævnes bør det, at den trebenede, delvis glattede lergryde giver sig til kende med 12 potteben og et tilsvarende antal randskår. I rødgodset kan 103 skår henregnes til stjertpotter, 2 til stjertpander og 20 randskår til fade med lermaleri. I de to øverste afgravningslag forekommer en indridset/indprikket ornamentik, kombineret med bemaling på 19 skår, og i de selvsamme lag optræder nu også godstype V, fajancen, med ialt 8 skår, bl.a. med Kellinghusen-vare repræsenteret. Også hollandsk stentøj forekom. 39 brudstykker af kridtpiber og 11 grønglaserede ovnkakler stammer også fra disse seneste aflejringer, og for kaklernes vedkommende er der vel tale om rester af en nedbrudt ovn fra ældre tid.

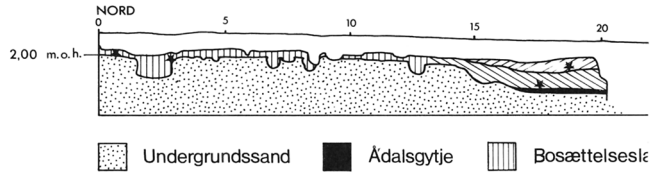

Fig. 5: Ådalen. Snit med meterangivelse og lagsignatur.

Ådalen. Schnitt. Zur Signatur: gepunktet = gewachsener Boden, schwarz = Gytja des Flusstales, senkrecht schraffiert = Müllschicht mit neuzeitlicher Keramik bzw. Vegetationsschicht im Tal, schräg nach rechts schraffiert = neuere Füllschicht, unschraffiert = rezente Füllschicht, Stern = Tonscherbe, die Scherbe ganz rechts mit Jahreszahl (1775).

Hvad dateringen af denne aflejningsblok angår må den antages kontinuerligt at fortsætte de ældre aflejringer fra nyere tid og at ende i forrige århundrede. Øverst oppe fandtes et skår med delvis årstalsinskriftion, ..35, og ifølge stilen skal årstallet rekonstrueres som 1835.

Fra udgravningen er opbevaret ialt 21 småfund, omtrent ligeligt fordelt på de to horisonter, mest metalfragmenter. Fra bundhorisonten haves bl.a. et endefragment af et mellemstykke af en enkeltkam, og en mønt, der var så vidt bestemmelig, at en tidsramme mellem midten af 11. og midten af 12. århundrede kunne foreslås af numismatikkerne.

Vestergade 23

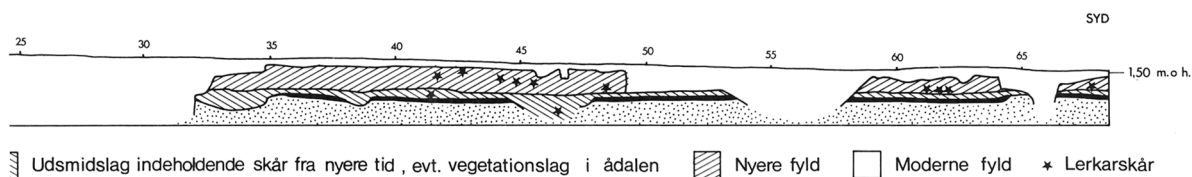
På nabogrunden til Nicolaigården kunne 21.11.1974 maskinelt anlægges to små felter, I-II, hvoraf det ene viste sig totalt forstyrret af et kælderanlæg, medens det andet, ca. 11 m fra gaden, opviste en lagsekvens på 1,80 m.

Der gjordes ingen vejledende fund. Undergrundskoten befandt sig i niveau 1,70.

Ådalen

Bag Nicolaigården (fig. 3), dvs. mellem Vestergade 21 og Åboulevarden 82, fandt 20.-27.11.1973, en undersøgelse sted, hvorved der maskinelt anlagdes en søgegrøft på 68½ m længde og 3½ m bredde. Begyndende ca. 35 m fra Vestergade danner det derved fremkomne snit en supplerende forlængelse til snittet fra Nicolaigården, og med sin store længde skaffer det indblik i de oprindelige terrænmæssige forhold mellem Vestergade og åen, eller sagt med andre ord: det vidner om sydrenden af den såkaldte »Frue kirke-holm«, som i den ældre forskning tillagdes en central betydning som tyngdepunkt for den ældste Århus-bebyggelse (fig. 5).

Det gengivne snit udviser to oprindelige, topografiske hovedtræk, nemlig højereliggende undergrund fra 0 til 14 m og lavereliggende undergrund

fra 17 til 68½ m. Faldet, der andrager godt 1 m, indtræffer mellem 14 og 17 m, og det markerer overgangen mellem en sandet terrasse, »Frue kirkeholmen«, og selve ådalen. I snitopmålingen er den oprindelige terrænkant forgravet i gammel tid. I den modstående jordvæg fremtrådte den med et regelmæssigt fald. Møllestiens forløb i sydvestlig retning fulgte øjensynligt denne terrænkant (fig. 1 og 3).

I overensstemmelse med disse topografiske grundforhold opviser snittet to typer aflejringer, nemlig bosættelsesaflejringer oppe på terrassen og lag, dannet i ådalen, begge dækket af påført fyld. Takket være et vist indhold af lerkarskår kan denne stratigrafi fortolkes:

Terrassens overflade bærer præg af en ca. 0,25 m tyk bebyggelsehorisont med nedgravninger i form af gruber og stolpehuller, der også sås i fladen ud for snitvæggen. Horisonten bestod af brungrå kulturjord med trækul, knogleaffald, træspåner, teglstensbrokker og nogle få lerkarskår. Det er ikke muligt at datere laget mere præcist, men sikre levn fra vikingetid eller middelalder blev ikke påvist. Vi henviser her til resultaterne fra Nicolaigården. Horisonten ender som et udsmidslag ud over terrassekanten, fra 14 til 20 m. Det består af mørk brungrå til sort jord med trækul i stor mængde, dyreknogeter, teglstensfragmenter og enkelte lerkarskår. Arealen herude på terrassekanten må karakteriseres som bagterræn til en bebyggelse ved Vestergade.

Mellem 20 og 33 m er lagfølgen lokalt forstyrret af en moderne rydningsgrube, der har fjernet et kælderrum fra vor egen tid.

Ude i ådalen fortsætter udsmidshorisonten i form af et lag oven på ådalens gytje. Laget bestod af mørk brungrå jord, med samme indhold som nævnt ovenfor. Et af lerkarskårene var snarest af nyere tids type. Selvom vi har anvendt betegnelsen udsmidslag, er der måske delvis tale om et naturligt, men forurenat vækstlag ude på ådalens engflade eller gamle gårdhaver. Laget danner også udgangsniveau for flere gruber.

Massive lag fra nyere tid afslutter aflejringerne som rene opfyldningslag, der omdanner ådalen til bebyggeligt terræn med et ensartet overfladeniveau. De indeholder et skårmateriale fra de to sidste århundreder, og et af skårene, det sydligste, bar årstalsinskriftionen 1775.

Frue kirkeplads

På Vestergades modsatte side undersøgtes 21.11-2.12.1974 arealet langs Frue kirkes sydside. Manuelt gennemgravedes to felter (fig. 6) til undergrunden, der fremkom i kote 1,60. Der målttes lagtykkelser på 1,50-1,90 m, men da området overalt havde været benyttet som kirkegård fra middelalderen til ca. 1800, savnedes der helt en sammenhængende stratigrafi, og de relativt få fund viste sig også grundigt spredt.

Gravene var uden gravgods, men omrodet i kirkegårdsjorden fandtes dog lerkarskår, bearbejdede ben- og takstykker samt et ornamenteret benskaf til en kniv. Det var tydeligt, at disse fund især fremkom i felt II nær undergrunden eller i fyldjorden i de dybeste grave. De vikingetidsprægede dele af disse fund kan antages at hidrøre fra en primær bebyggelsesfase på stedet. Pladsens anvendelse som kirkegård gør det naturligt, at højmiddelalderlige fund er påfaldende sjældne.

Der opsamledes ialt 51 lerkarskår, heraf 34 af godstype I fra før 1200. Af disse 34 skår er 11 præget af slavisk indflydelse.

Det vigtigste fund er benskafet A (fig. 7), der i den ene ende viser et udskåret dyrehoved. Det er ca. 7 cm langt, og hovedet er udformet med øren, øjne, næsebor, åben kæft med hugtænder, knurhår samt næse- og nakkehår med oprullede spidser. Stykket er fra 11. århundrede eller tiden omkring 1100.

Vestergade 26-34

I to tidligere portområder gravedes 18.-20.2.1976 to søgegrøfter maskinelt ned til undergrunden, der overalt forekom i kote 1,50 m, bortset fra en lokal sænkning i den vestlige grøft, helt ude ved gaden. Søgegrøfterne, der

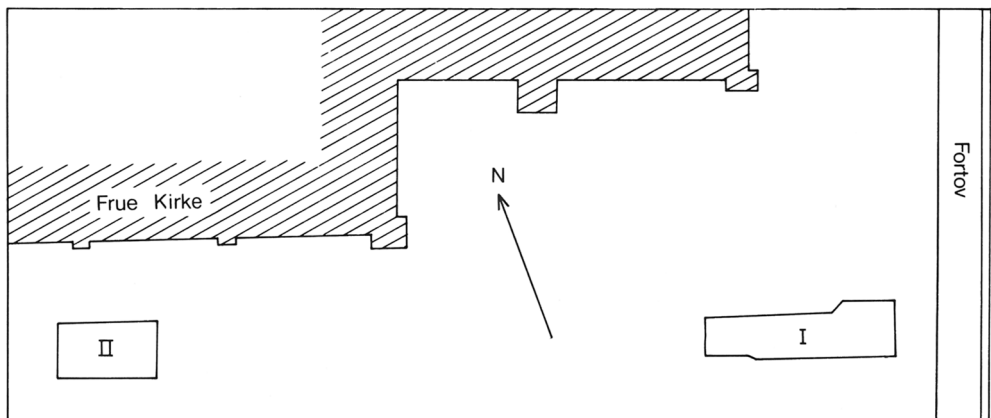
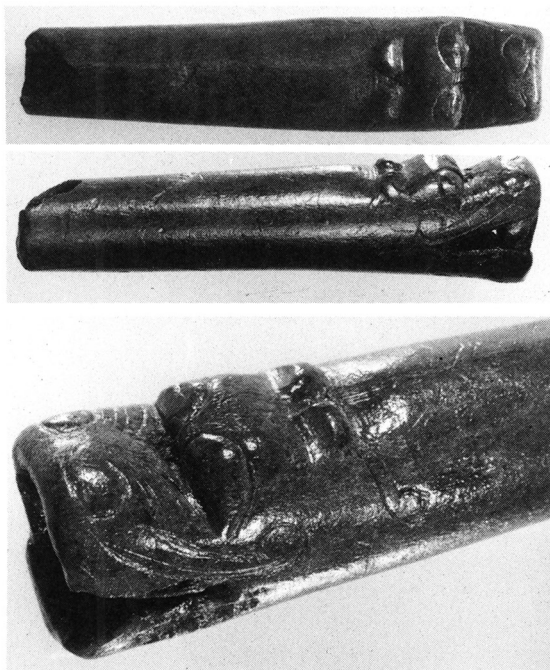

Fig. 6: Frue kirkeplads. Felt I-II. 1:400. Grabungsstellen am »Frue kirkeplads«.

Fig. 7: Benskift med dyrehoved. 1:1.
Tierkopf eines Griffes aus Knochen.

stod vinkelret på gaden, var ca. 20 m lange og 2 m brede. Med beliggenhed nord for Vestergade danner området her altså en del af den sandterrasse, hvis sydrand fremkom i ådalssnittet.

Undergrunden var meget forstyrret af store gruber fra nyere tid i den halvdel af området, der lå længst fra Vestergade. Her fandtes også vestpartiet af en udateret jordfæstegrav.

I en grube på $2 \times 1\frac{1}{2}$ m og ca. $\frac{1}{2}$ m dyb fandtes lerkarskår af godstype I, allesammen af den sene variant, der er kendetegnet af noget hårdere brænding end vanligt for godstypen. De forekommende randtyper vises (fig. 8). Denne specielle keramik er tidligere fundet i en møntdateret grube i området og falder dermed i 12. århundrede (1).

Hvor stratigrafien var uforstyrret, iagttoges følgende lag fra nedden og opfter: 1) undergrund, 2) oprindelig overflade, 3) ca. 25 cm tykt, stenet kulturlag med knogleaffald og frådstensfragmenter, 4) mørkere jord med tegl og brokkelag. Lagene over oprindelig overflade androg godt og vel 1 m i tykkelse, men meget væsentlige dele syntes tilkommet som opfyldningslag i nyere tid. Det stenede bundlag viser vel med sine frådsten hen til nedrivningen af frådstenskirken fra 11. århundrede, som i 13. århundrede veg pladsen for dominikanernes teglstenskirke, d.e. Frue kirke, tidligere St. Nicolai.

Trods de magre resultater kan bosættelsesmønsteret parallelliseres med den nævnte Nygade-gravning: De ældste bosættelsesspor udgøres af isole-

Fig. 8: Vestergade 26-34. Randprofiler og randskår. 1:1.

Randprofile og Randscherben aus der Grabungsstelle Vestergade 26-34.

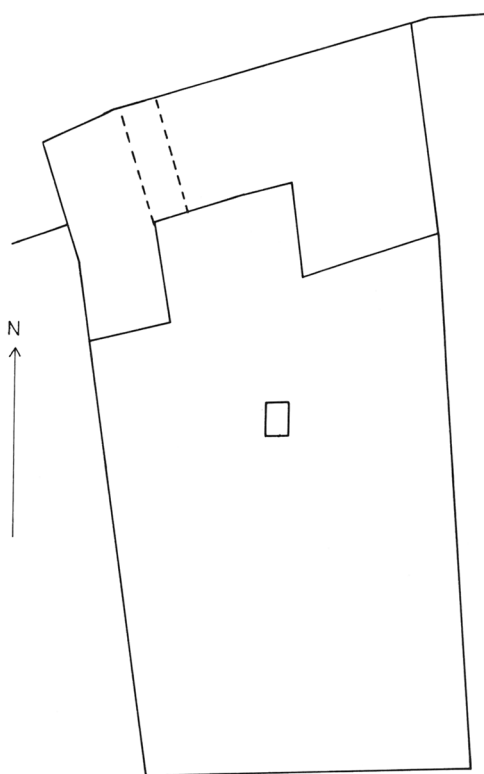
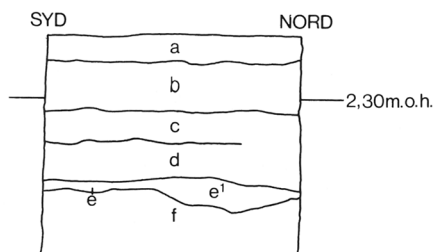

Fig. 9: Vestergade 51. Plan, 1:500. Snit, 1:60. a recent brotlægning, b brokke- og sandlag, c mørkt brungråt sand, d som c, men leret og fedtet, e mørkebrunt fint sand i naturlig aflejring, e' lyst gråt grus i naturlig aflejring, f hvidt sand, undergrund.

Vestergade 51. Lage, 1:500. Schnitt, 1:60. a Pflasterung, b Sand und Brocken, c dunkler braungrauer Sand, d wie c, aber lehmig und schlierig, e dunkelbrauner natürlicher Sand, e hellgrauer natürlicher Sand, f weisser Sand, gewachsener Boden.

rede forekomster af tidlig middelalderlig karakter, men ellers glimrer middelalderlige levn ved deres fravær. Vi er her inden for klosterets mure, hvor den verdslige byudvikling først sætter sig spor i nyere tid.

P.S. En efterundersøgelse 8.-9.12.1977, efter at grundstykket var afgravet til omtrentlig undergrund af hensyn til byggeri på stedet, gav anledning til at iagttage 3 gruber i undergrunden, ca. 23 m fra Vestergade. Desuden kunne det i grundudgravningens jordvæg langs med Vestergade ses, at det stenede bundlag var dækket af to lag, et ca. 15 cm tykt, sandet lag og et ca. 45 cm tykt, overlejrende lag af humøst sand med store mængder dårligt nedbrudt organisk materiale. Her tillader fundene en datering til højmiddelalder, idet der på stenlagets overflade fandtes en tunget hestesko og i laget derover, enkelte lerkarskår af godstype II og III fra middelalder.

Disse lag viser vel blot hen til en højmiddelalderlig brug af området, medens det fungerede som klosterareal.

Vestergade 51

Ca. 150 m længere ude ad Vestergade gravedes 24.-29.11.1976 i gården til nr. 51, ca. 21 m fra gaden, et felt på $2 \times 1\frac{1}{2}$ m (fig. 9). Det undersøgtes

manuelt i 10 cm tykke afgravningslag, og snittet viste aflejringer på ca. 1,20 m tykkelse over undergrunden, der fremkom i kote 1,60. Under brolægning- og nyere opfyldningslag, a-b, fremkom egentlige kulturlag, c-d, sandede og lerede og med fyldskifter af gruber. Som helhed var der tale om affaldsprægede lag med mange ildstedsrester. Fundene fra disse lag var alle fra nyere tid. De omfatter foruden enkelte småfund et keramikmateriale på 180 skår.

Resultater

Om Vestergades fremtrædende rolle i byens liv i nyere tid, »den egentlige Handels Midtpunkt i hine Tider«, beretter J. Hoffmeyer i »Blade af Aarhus Bys Historie«, 1904-06, s. 433ff. I middelalderen gav området som nævnt plads for omfattende kirkelige institutioner.

I topografisk henseende kan vi skildre de oprindelige forhold ved hjælp af ådalssnittet, der viser tilstedeværelsen af en sandterrasse, den såkaldte Frue kirke-holm, ved nordranden af en ret bred ådal. Terrassens overflade har ligget omtrent i kote 1,70 m.

Når man ser bort fra gennemskærende render, fortsatte denne terrasse i en ca. ½ m højere liggende terrasse, det såkaldte havnæs, yderst mod øst. Dette næs blev tyngdepunktet for det ældste Århus fra 10. århundrede, ved sin befæstning udformet som en borgby af halvkredsformet type.

Denne by besad da som bebyggelsesmæssigt potentiale for et suburbium vor sandterrasse i det vestlige forland. På grundlag af de her givne undersøgelseresultater kan vi i dag udtale os om denne ubefæstede forborgs udvikling for så vidt angår dens sydrand ned mod åen.

Det er ganske vist ikke muligt at postulere en Vestergade-akse af gammel dato, men tre udviklingshistoriske stadier tegner sig tydeligt for de nær borgen liggende dele af terrassen.

Det første stadium kan dateres til tidlig middelalder, 11.-12. århundrede, hvor i det mindste en sporadisk bebyggelsesaktivitet kan konstateres. Samtidig anlægges byens ældste domkirke, Sct. Nicolai, senere overlejret af Frue kirke.

Det andet stadium tegner sig som det høj- og senmiddelalderlige, kirkelige tyngdepunkt, centreret omkring klostergrundlæggelsen fra 13. århundrede. Arkæologisk giver disse århundreder sig især til kende gennem negative fundomstændigheder, idet keramik fra denne tid er yderst svagt repræsenteret. Det kommer især tydeligt til udtryk i materialet fra Nicolaigården, hvor den helt mangler.

Det tredje stadium manifesterer sig som den historisk bekendte Vestergade-akse fra nyere tid. I Nicolaigården aflejres lagene fra denne periode direkte oven på lagene fra det første stadium. I Vestergades yderende ved nr. 51 er

slutstadiets lag til gengæld aflejret direkte på terrassens oprindelige overflade. Vi er her uden for byområdet fra middelalderen.

Mere specielt skal det sluttelig nævnes, at terrænet direkte uden for byvolden jvf. Badstuegade 1 b, i middelalderen tilsyneladende henlå ubenyttet, ja, periodisk omdannedes til sump. Bebyggelsesaflejringerne her er følgelig også tilsvarende sene.

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgrabungen im alten West-Århus

In den 70'er Jahren fanden archäologische Sondagen zur Erhellung der Bebauungsgeschichte im westlichen Suburbium von Århus statt.

Hier wurde im 13. Jahrhundert ein Dominikanerkloster gegründet, und das typische Muster der Besiedlungsvorgänge wurde offensichtlich dadurch bestimmt. Im 11-12. Jahrhundert sind allerdings Siedlungsschichten zu erkennen, vgl. besonders die Grabung »Nicolaigården«. Für die darauf folgenden, mittelalterlichen Jahrhunderte müssen wir aber eine Lücke feststellen. Die Keramik dieser Zeit fehlt fast völlig, und erst in der Neuzeit setzt sich eine gesteigerte, städtische Entwicklung durch.

Die Grabung »Ådalen« leistet einen Beitrag zur ursprünglichen Topographie und zeigt, wie eine flache Sandterrasse am Nordufer des Flusses eine besiedelbare Fläche oberhalb des Flusstals darbot.

Durch diese Ergebnisse klärt sich die historische Bedeutung der Achse »Vestergade« auf. Sie ist als wirtschaftliche Hauptader vor allem eine Erscheinung der Neuzeit. Vorher war die Terrasse, jedenfalls was ihren Südrand betrifft, durch kirchliche Institutionen weitgehend bestimmt, und nur für die Frühzeit gewinnt man den Eindruck einer Doppelheit der ältesten Stadt: Ein alter, umwallter Kern, auf das 10. Jahrhundert zurückgehend, und westlich davon, auf unserer Terrasse, eine Vorburg, deren Besiedlung aber erst im 11.-12. Jahrhundert ihren Anfang nimmt.

H. H. Andersen, H. J. Madsen
Forhistorisk Museum, Moesgård

Oldsagsfoto: Preben Dehlholm
Oversættelse: H. H. Andersen

NOTER

1) H. H. Andersen og H. J. Madsen, Nygade i Århus, Kuml 1966, s. 17f. og 24.

